

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**Сумська філія ХНУВС
Кафедра юридичних дисциплін**

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни
«Міжнародно-правові стандарти правоохоронної діяльності»
обов'язкових компонент освітньої програми
другого (магістерського) рівня вищої освіти

262 Правоохоронна діяльність (правоохоронна діяльність)

за темою - «Універсальні та регіональні стандарти щодо
забезпечення права на свободу та особисту недоторканність»

Харків 2020

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 25.08.20 № 8

СХВАЛЕНО

Вченою радою Сумської філії
ХНУВС
Протокол від 21.08.20 № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 25.08.20 № 4

Розглянуто на засіданні кафедри юридичних дисциплін Сумської
ХНУВС (протокол від 21.08.20 № 1)

Розробники:

1. Директор Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор Лукаш С. С.
2. Старший викладач кафедри юридичних дисциплін Лубенець С. А.

Рецензент:

Завідувач кафедри конституційного і міжнародного права факультету № 4
Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент Марчук М. І.

План

1. Право людини на особисту недоторканність.
2. Стаття 5 Конвенції «Право на свободу та особисту недоторканність»: загальні вимоги щодо дотримання та практика ЄСПЛ.
3. Право на приватне життя означає та практика ЄСПЛ.

Література

Основна:

1. Декларація про захист усіх осіб від насильницьких зникнень 1992 р. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_225.
2. Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. (із змінами, внес. Протоколом № 11) // <http://zakon1.rada.gov.ua>.
3. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 217 А (III) від 10 грудня 1948 р. // <http://zakon1.rada.gov.ua>.
4. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку 1979 р. // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_282.
5. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження і покарання 1984 р. // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_085.
6. Міжнародно-правові стандарти поведінки працівників правоохоронних органів при підтриманні правопорядку: документально-джерелознавчий довідник для співробітників правоохорон. органів (міліції) / упоряд.: Ю.І. Римаренко, Я.Ю. Кондратьєв, І.Г. Кириченко. – К.: Ін Юре, 2002. – 128 с.

Допоміжна:

1. Касараб Ю.Я. Адміністративно-правове забезпечення впровадження міжнародно-правових стандартів у діяльність органів міліції України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Ю.Я. Касараб. – К., 2009. – 18 с.
2. Коршенко А.В. Міжнародно-правові стандарти права особи на правову допомогу та їх співвідношення з національними стандартами // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 3. – С. 375-379.
3. 59. Мушак Н.Б. Міжнародно-правові засади захисту та забезпечення прав людини в європейських міжнародних організаціях: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11 / Н.Б. Мушак. – К., 2012. – 20 с.

1. Право людини на особисту недоторканність

«Право на свободу» є більш ширше поняття і досліджуване у більш широкому аспекті, ніж «право недоторканності особи». Проблеми визначення та реалізації прав людини досліджувалися у роботах таких вчених, як О.Негодченко, В. Олійник, В. Опришко, М. Орзіх, П. Рабінович, А. Таранов, І. Тімченко, Ю. Тодика, О. Фрицький, М. Цвік та ін. Дослідженням проблем забезпечення особистої недоторканності у сфері кримінального процесу займався І.Л. Петрухін. Дані права належать кожній особі від народження. Кожна людина і громадянин має право на свободу та особисту недоторканність незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Конституційне право на свободу є одним з соціальних благ, яке створює необхідні умови для всебічного задоволення потреб особи та забезпечення розвитку суспільства. Право на свободу є не що інше, як можливість особи здійснювати будь-які правомірні дії. У цьому праві закладено деякі обмеження для свободи інших людей, особливо це стосується посадових осіб, які мають можливість застосовувати примус до людей. У тісному зв'язку з ним знаходиться особиста недоторканність людини, яка поширюється на її життя, здоров'я, честь, гідність. Ніхто не може фізичною силою чи погрозами примушувати людину до будь-яких дій, піддавати її катуванню, обшуку чи заподіювати шкоди здоров'ю. Особа вправі сама розпоряджатися власною долею, обирати свій життєвий шлях. Обмеження цієї свободи допускаються тільки на основі закону та в законних формах, усі заходи примусу мають бути під судовим контролем.

Межі права на свободу можна визначити за допомогою правового постулату «дозволено все, що прямо не заборонено законом». Недоторканність у загальному розумінні означає «охорону від усяких посягань з боку будь-кого, закріплену в законі» або «те, що не можна псувати, знищувати, паплюжити через значимість, важливість тощо».

З цього слід зрозуміти, що вони є окремими правами, проте тісно пов'язані між собою. Однак, на сьогодні серед науковців щодо цього немає однозначної позиції. Так, зокрема, П. Рабінович та М. Хавронюк вважають, що дані права не потрібно сплутувати – це два різні природні права людини, в той же час, існує діаметрально протилежна позиція, серед прибічників якої Д. Сімонович: поняття «свобода» і «особиста недоторканність» є складовими одного права «на свободу й особисту недоторканність», котре треба розуміти як неподільний конгломерат.

Науковці характеризують свободу і недоторканність з різних сторін. На нашу думку, свобода – це стан людини, яка є вільною. Це найвище благо, яке не може порівнюватися з іншими демократичними цінностями. Недоторканність є складовою частиною свободи, а саме заборона протиправних діяння, зазіхання на фізичну, статеву, психологічну недоторканність (свободу) людини. Якщо характеризувати з юридичної сторони, дані права закріплюються законодавством України. Ніхто в державі не має права примусово обмежувати свободу людини в рамках діючого законодавства здійснювати дії та порушувати права і свободи інших громадян.

Російської дослідниця Є. Васильєва, до структури принципу особистої недоторканності відноситься:

- фізична недоторканність – припускає захист від насильства, небезпечного для життя і здоров'я, насильства, що не є небезпечним для життя і здоров'я, охорону статевої свободи;
- моральна недоторканність – захист честі і гідності особистості;
- психічна недоторканність – захист нормального перебігу психічних процесів;
- індивідуальна свобода – захист права на власний розсуд обирати місце перебування, свободу пересування, право на відсутність спостереження або охорони;
- загальна свобода дій – захист дій, не охоплених формалізованим правом;
- особиста безпека – забезпечення відсутності загрози завдання шкоди.

Даний принцип може розглядатися як неприпустимість будь-якого протиправного посягання на фізичну, моральну і психічну цілісність, індивідуальну свободу, загальну свободу дій і особистої безпеки під час здійснення судочинства.

Право на недоторканність особи не може бути обмеженим. Право на свободу не є абсолютним і тому може обмежуватися, але тільки на підставах та в порядку, які чітко визначені в законі. Природність конституційного права на свободу і особисту недоторканність передбачає його забезпечення державними органами і органами місцевого самоврядування.

Якщо дані права були порушені, то існує можливість відшкодування збитків і відтворення порушеного права. В ст. 56 Конституції України закріплюється положення про те, що «кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень».

Конституційне право на свободу та особисту недоторканність – це особисте суб'єктивне право українських громадян, яке гарантує їх свободу від протиправних посягань на життя, здоров'я, індивідуальну безпеку з боку кого б то не було, не допускає незаконних і безпідставних дій посадових осіб державних органів і громадських організацій щодо особистої недоторканності при виконанні ними своїх обов'язків і надає можливість відновлення порушеного права.

Фактично право на свободу і право на особисту недоторканність – це два окремих права людини, що мають самостійні сфери регулювання і механізми реалізації. Але вони настільки тісно доповнюють одне одного, що і в конституційній практиці і в міжнародно-правових документах досить часто закріплюються в єдиній правовій формулі. Наслідуючи цій традиції, Конституція теж об'єднала їх в одному положенні, проголосивши, що кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Юридична природа цього права ґрунтується на розумінні, що кожна людина народжується вільною, що вона має право вільно обирати для себе характер і спосіб спілкування з зовнішнім для неї світом, з будь-якими людьми та природою, що вона має право за власним розумінням будувати той світ, який її безпосередньо оточує, світ близьких для неї думок, почуттів, людей та речей, що людина вправі без обмежень та примусу здійснювати на свій розсуд будь-які дії, узгоджені з вимогами закону, що вона вправі вимагати від інших людей та держави поважного ставлення до неї та невтручання в її справи і життєві обставини. Право людини на

свободу та особисту недоторканність не є абсолютним, його юридичні межі обумовлюються необхідністю узгодження як з правами і свободами інших людей, так і з суспільними інтересами.

Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом (ст. 29 Конституції України). КПК України закріплює підстави затримання особи, підозрюваної у скоєнні злочину (ст. 177), підстави взяття особи під варту (ст. 183).

Відповідно до ст. 33 Конституції України кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом. Громадянин України не може бути позбавлений права в будь-який час повернутися в Україну (Загальна декларація прав людини (ст. 13), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ст. 12), Конвенція про захист прав і основних свобод людини з Протоколом № 4 до неї та інші міжнародно-правові акти).

Згідно зі ст. 64 Конституції України та Законів України "Про правовий режим надзвичайного стану" від 16 березня 2000 року, "Про правовий режим воєнного стану" від 6 квітня 2000 року свобода пересування обмежується лише в умовах надзвичайного або воєнного стану і лише на території, на якій запроваджено такий стан.

Основними документами, якими обмежується вільний вибір місця проживання, свобода пересування в Україні її громадян та інших осіб, є, наприклад, Закон України "Про правовий статус іноземців" від 22 вересня 2011 року, Закон України "Про біженців та осіб, які погребують додаткового або тимчасового захисту" 8 липня 2011 року.

Конституційно визнане право на свободу пересування і вільний вибір місця проживання на практиці все ще лімітується державою шляхом встановлення дозволу на реєстрацію передбаченого Законом України "Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні" від 11 грудня 2003 року.

2. Стаття 5 Конвенції «Право на свободу та особисту недоторканність»: загальні вимоги щодо дотримання та практика ЄСПЛ.

Як і право на життя права людини на свободу та особисту недоторканність регулюється на трьох рівнях:

- міжнародному;
- регіональному (європейському);
- національному.

Так, у ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права ООН зазначається, що кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути піддано свавільному арешту чи триманню під вартою. Нікого не може бути позбавлено волі інакше, як на підставах і відповідно до такої процедури, які встановлено законом. Кожному заарештованому повідомляються при арешті причини його арешту і в терміновому порядку повідомляється будь-яке пред'явлене йому обвинувачення. Кожна заарештована або затримана за кримінальним обвинуваченням особа в терміновому порядку доставляється до судді чи до іншої службової особи, якій належить за законом право здійснювати судову владу, і має право на судовий розгляд протягом розумного строку або на звільнення. При цьому ст. 10 зазначає, що всі особи, позбавлені волі, мають право на гуманне поводження і поважання гідності, властивої людській особі. А ст. 11 виключає можливість позбавлення волі на тій лише підставі, що не в змозі виконати яесь договірне зобов'язання.

Що ж стосується європейського регулювання права особи на свободу та особисту недоторканність, то Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод в ст. 5 чітко закріплює, що кожен має право на свободу та особисту недоторканність. А також визначає виключні випадки позбавлення волі:

- ☐ законне ув'язнення особи після засудження її компетентним судом;
- ☐ законний арешт або затримання особи за невиконання законного припису суду або для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, встановленого законом;
- ☐ законний арешт або затримання особи, здійснене з метою до провадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення;

□ затримання неповнолітнього на підставі законного рішення з метою застосування наглядових заходів виховного характеру або законне затримання неповнолітнього з метою до провадження його до компетентного органу;

□ законне затримання осіб для запобігання поширенню інфекційних захворювань, законне затримання психічнохворих, алкоголіків або наркоманів чи бродяг;

□ законний арешт або затримання особи з метою запобігання її недозволеному в'їзду в країну чи особи, щодо якої провадиться процедура депортації або екстрадиції

2. Кожен, кого заарештовано, має бути негайно поінформований зрозумілою для нього мовою про підстави його арешту і про будь-яке обвинувачення, висунуте проти нього.

3. Кожен, кого заарештовано або затримано згідно з положеннями підпункту «с» пункту 1 цієї статті, має негайно постати перед суддею чи іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу, і йому має бути забезпечено розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження. Таке звільнення може бути обумовлене гарантіями з'явитися на судове засідання.

4. Кожен, кого позбавлено свободи внаслідок арешту або тримання під вартою, має право ініціювати провадження, в ході якого суд без зволікання встановлює законність затримання і приймає рішення про звільнення, якщо затримання є незаконним.

5. Кожен, хто є потерпілим від арешту або затримання, здійсненого всупереч положенням цієї статті, має забезпечене правовою санкцією право на відшкодування.

Протокол №4

Стаття 1 "Нікого не може бути позбавлено волі лише на підставі неспроможності виконати своє договірне зобов'язання".

Стаття 2 "1. Кожен, хто законно перебуває на території будь-якої держави, в межах цієї території має право на свободу пересування і свободу вибору місця проживання. 2. Кожен є вільним залишати будь-яку країну, включаючи свою власну. 3. На здійснення цих прав не встановлюються жодні обмеження, крім тих, що передбачені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для забезпечення громадського порядку, запобігання злочинам, для охорони здоров'я або моралі чи з метою захисту прав і свобод інших осіб. 4. Права, викладені в пункті 1, також можуть у певних місцях підлягати обмеженням, що встановлені згідно із законом і виправдовуються суспільними інтересами в демократичному суспільстві."

Стаття 3 "1. Нікого не може бути вислано, шляхом застосування індивідуальних або колективних заходів, з території держави, громадянином якої він є. 2. Нікого не може бути позбавлено права в'їзду на територію держави, громадянином якої він є."

Суд у своїй практиці неодноразово підкреслював основоположний характер гарантій прав людини, що містяться в ст. 5 Конвенції, оскільки вони призначені для зведення до мінімуму ризику свавілля та гарантування верховенства права.

Стаття 5 Конвенції гарантує право на свободу та особисту недоторканність, яке передбачає особисту свободу у її класичному розумінні, тобто фізичну свободу. Сферою дії цього права є «кожен», тобто це право стосується будь-якої фізичної особи, незалежно від того, перебуває вона на волі чи у в'язниці. Метою ст. 5 Конвенції є захист особи від свавільного арешту і тримання під вартою, захист публічного порядку, який вимагає забезпечення покарання осіб, що вчинили злочин. Для того, аби звести до мінімуму ризик свавілля у діях державних органів, ст. 5 Конвенції передбачає комплекс прав, які встановлюють, що позбавлення свободи повинно знаходитися під незалежним судовим контролем і супроводжуватися відповідальністю органів влади за свої дії.

Захист, передбачений ст. 5 Конвенції, є суттєвим з огляду на те, що ця стаття дає вичерпний перелік випадків правомірного позбавлення свободи, які не можуть бути піддані поширювальному тлумаченню, та визначає чіткі рамки дій держави для того, аби захистити людину від свавільного взяття під варту. Інакше кажучи, взяття під варту відповідає Конвенції тоді і тільки тоді, коли цей захід вживають в одному з шести випадків, передбачених ст. 5 Конвенції.

В рішенні у справі «Amuur v. France» від 25.06.1996 Суд вказав, що для визначення того, чи була особа позбавлена свободи у сенсі ст. 5 Конвенції, слід враховувати такі критерії: вид, тривалість, наслідки і умови виконання заходу з позбавлення волі.

Щодо сфери дії ст. 5 Конвенції слід зазначити, що крім класичного випадку арешту чи ув'язнення позбавлення свободи може набувати різних форм: поміщення осіб до психіатричних чи соціальних установ, тримання у транзитних зонах аеропортів, допиту в поліцейському відділку,

затримання і обшуку поліцією, протидії масовим безладам поліцією з підстав публічного порядку, домашнього арешту.

Зі змісту права на свободу та особисту недоторканність випливає низка обов'язків держави у разі втручання її органів у свободу та особисту недоторканність осіб. До них належать, зокрема, позитивні - знати про місце знаходження особи, якщо вона була взята під варту органами влади; надати інформацію стосовно місця знаходження цієї особи (рішення Суду у справі «Surgus v. Turkey» від 10.05.2001), вжити ефективних заходів для гарантованого запобігання ризику зникнення людей; та процесуальні - без зволікань провести ефективне розслідування за наявності скарги на те, що конкретна особа була заарештована, після чого зникла (рішення Суду у справі «Kurt v. Turkey» від 25.05.1998).

Гарантуючи право на свободу та особисту недоторканність, ст. 5 Конвенції встановлює вимоги до позбавлення свободи, зокрема, умови правомірності та законності позбавлення особи свободи.

Законність позбавлення свободи означає таку законність з позиції внутрішнього права. Критерій «законності», з погляду Суду, вимагає, щоб право, як писане, так і неписане, було достатньо чітким для того, аби дозволити громадянину, отримавши за необхідності юридичну консультацію у справі, передбачити з розумним для певних обставин ступенем визначеності, ті наслідки, які може потягнути за собою конкретна дія (рішення Суду у справі «Steel and Others v. the United Kingdom» від 23.09.1998). Затримані чи взяті під варту особи мають право на перевірку дотримання процесуальних і матеріальних вимог, необхідних для «законності» позбавлення їх свободи (рішення Суду у справі «Nikolova v. Bulgaria» від 25.03.1999).

Таким чином, на національні судові органи покладається обов'язок тлумачити внутрішнє право у цій сфері. Це право має відповідати Конвенції, оскільки повинні бути дотримані закладені у ній принципи. Зокрема, внутрішній процес повинен бути справедливим і належним.

Правомірність позбавлення свободи означає відсутність свавільності такого позбавлення свободи та його відповідність меті, передбаченій одним із випадків вичерпного переліку ч. 1 ст. 5 Конвенції. При цьому, у багатьох своїх рішеннях Суд вказав, що національне законодавство, яке регламентує позбавлення свободи людини, повинне відповідати Конвенції, інакше позбавлення волі буде законним, але не правомірним, тобто «свавільним» з точки зору Конвенції.

Конституційні гарантії особистої недоторканності пройшли складний шлях свого становлення та еволюції в Україні. Насамперед необхідно зазначити, що положення про порядок затримання особи набули чинності лише на п'ятий рік чинності Конституції України. За часи перебування у складі СРСР Україна накопичила занадто негативний досвід у цій сфері відносин між індивідом і державою, «соціалістична спадщина» ще відчувається і сьогодні у стереотипній поведінці правоохоронних органів.

Конституція (ст 29) встановлює критерії правомірності обмеження недоторканності особи:

- підстави та порядок, які встановлюються законом;
- вчинення затримання компетентним і належним органом влади;
- затримання на основі вмотивованого рішення суду або у разі нагальної необхідності;

• тримання під вартою як тимчасовий запобіжний захід;

затримання; встановлення підстав затримання особи судом протягом 72 годин з моменту

затримання; гарантії невідкладного повідомлення затриманого про мотиви арешту або

затримання; гарантії для затриманого знати про зміст своїх прав та правову допомогу захисника.

Практикою суду враховуються наступні об'єктивні фактори, що вказують на позбавлення волі за змістом статті 5:

- можливість покинути зону обмеження,
- рівень нагляду та контролю за переміщенням особи,
- ступінь ізоляції
- наявність соціальних контактів.

Зазначені критерії були розроблені у справах Гуццарді проти Італії, (п. 95) (1980); Х. М. проти Швейцарії (пар. 45) (2002); Шторк проти Німеччини (пар. 73) (2005).

В рішенні у справі Акоюн проти України (5 червня 2014 року) Європейський суд з прав людини зазначив: "для того, аби встановити, чи мало місце «позбавлення свободи», треба

врахувати цілу низку чинників, які постають у конкретній справі. Поняття позбавлення свободи поєднує у собі як об'єктивний елемент, а саме:

тримання особи в обмеженому просторі протягом значного періоду часу, так і суб'єктивний елемент, тобто відсутність достовірної згоди особи на таке тримання

(рішення від 16 червня 2005 року у справі «Шторк проти Німеччини» (Storck v. Germany), заява № 61603/00, пп. 71 і 74, ЄСПЛ 2005 V)".

Європейський суд з прав людини тлумачить термін «негайно» в контексті поінформованості особи про підстави її арешту і про будь-яке обвинувачення, висунуте проти неї, що передбачено статтею 5 «Право на свободу та особисту недоторканність» Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод - Невідкладність надання інформації має оцінюватися в кожному конкретному випадку відповідно до його особливостей. Утім, це положення не покладає на службу особу, яка проводить затримання, обов'язку повідомляти про всі причини такого затримання в момент арешту. Вимога «невідкладності» буде задоволена, якщо заарештованій особі буде роз'яснено причини її арешту протягом декількох годин (Фокс, Кемпбелл і Хартлі проти Сполученого Королівства (1990).

Відмова у звільненні затриманої особи під заставу (згідно змісту ст. 5 «Право на свободу та особисту недоторканність» Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод): для відмови в досудовому звільненні особи принципи конвенційного прецедентного права передбачають чотири основні підстави: ризик неяви обвинуваченого на судовий розгляд (рішення у справі «Штегмюллер проти Австрії» (1969); ризик перешкоджання з боку обвинуваченого, у випадку його звільнення, процесові здійснення правосуддя («Вемгофф проти Німеччини» (п. 14) (1968), вчинення ним подальших правопорушень («Мацнеттер проти Австрії» (п.9) (1969) або спричинення ним порушень громадського порядку («Летельєр проти Франції» (п. 51) (1991).

Визначте зміст поняття «підстави арешту і будь-яке обвинувачення», яке використано у частині 2 статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: це не тільки посилання на закон, але й пояснення причин, з яких існує підозра та номери статей, якими визначено процедуру затримання. Такий підхід було зафіксовано у рішенні Європейського суду з прав людини у справі Фокс, Кемпбелл і Гартлі проти Сполученого Королівства (1990 рік). Суд зазначив, що сповіщення підозрюваних офіцером, який провів арешт, що їх заарештовано відповідно до певного закону за підозрою в тероризмі, було недостатньо; натомість вони мали бути поінформовані про «причини, з яких вони підозрювалися в тероризмі» та «про підозру щодо їхньої участі в конкретних кримінальних вчинках і приналежності до заборонених організацій». У справі «Нечипорук та Йонкало проти України» (2011 рік) зазначено, що для цілей пункту 2 статті 5 Конвенції лише посилання на законодавче положення не є достатньою підставою для затримання.

Підстави (обставини), що мають вирішальне значення для вирішення національним судом питання про можливість продовження тримання особи під вартою (у якості запобіжного заходу): обґрунтована підозра має бути доповнена новими підставами. У рішенні по справі Буряга проти України (15 жовтня 2010 року) Європейський Суд з прав людини зазначив, що згідно з пунктом 3 статті 5 Конвенції після спливу певного часу саме тільки існування обґрунтованої підозри перестане бути підставою для позбавлення свободи і судові органи зобов'язані навести інші підстави для продовжуваного тримання під вартою (рішення у справах «Яблонський проти Польщі» (Jabłoński v. Poland), та «I. A. проти Франції» (I. A. v. France)). До того ж, такі підстави мають бути чітко зазначені національними судами (рішення від 4 жовтня 2001 року у справі «Лловецький проти Польщі» (Łłowiecki v. Poland).

Найбільш значущою гарантією прав людини, встановленою ст. 29 Конституції України, є право на свободу та особисту недоторканність. Відповідно до цієї статті передбачено, що ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом. У разі нагальної необхідності запобігти злочину чи його зупинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом 72 год. має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом 72 год. з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою. Кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника. Кожний затриманий має право у будь-

який час оскаржити в суді своє затримання. Про арешт або затримання людини має бути негайно повідомлено родичів заарештованого чи затриманого.

Зазначена норма Конституції України майже повністю відтворює положення ст. 5 Конвенції.

Порушення вимог п. 1 ст. 5 Конвенції були констатовані у таких рішеннях ЄСПЛ, винесених у 2011-2012 роках проти України, зокрема: «Новак проти України» (рішення ЄСПЛ від 31 березня 2011 року), «Клішин проти України» (рішення ЄСПЛ від 23 лютого 2012 року), «Ошурко проти України» (рішення ЄСПЛ від 08 вересня 2011 року), «Нечипорук і Йонкало проти України» (рішення ЄСПЛ від 21 квітня 2011 року), «Харченко проти України» (рішення ЄСПЛ від 10 лютого 2011 року), «Мокалалл проти України» (рішення ЄСПЛ від 10 листопада 2011 року), «Мустафасв проти України» (рішення ЄСПЛ від 13 жовтня 2011 року), «Паскал проти України» (рішення ЄСПЛ від 15 вересня 2011 року), «Олейнікова проти України» (рішення ЄСПЛ від 20 грудня 2011 року), «Кравченко проти України» (рішення ЄСПЛ від 23 лютого 2012 року), «М. проти України» (рішення ЄСПЛ від 19 квітня 2012 року), «Савін проти України» (рішення ЄСПЛ від 16 лютого 2012 року), «Смолик проти України» (рішення ЄСПЛ від 19 січня 2012 року), «Третьяков проти України» (рішення ЄСПЛ від 29 вересня 2011 року), «Корнейкова проти України» (рішення ЄСПЛ від 19 січня 2012 року).

У практиці ЄСПЛ щодо дотримання положень п. 1 ст. 5 Конвенції встановлено вимогу, щоб позбавлення свободи було «законним», зокрема з дотриманням «процедури, встановленої законом». У цьому аспекті Конвенція відсилає до норм національного законодавства та встановлює зобов'язання забезпечувати дотримання матеріально-правових і процесуальних норм законодавства, але вона також вимагає, щоб при будь-якому позбавленні свободи забезпечувалася мета ст. 5 Конвенції, зокрема захист осіб від свавілля. Відповідно до практики ЄСПЛ національні органи, передусім суди, повинні тлумачити і застосовувати національний закон відповідно до ст. 5 Конвенції (рішення ЄСПЛ від 10 червня 1996 року у справі «Бенхем проти Сполученого Королівства»).

Порушення вимог п. 1 ст. 5 Конвенції у справі «Клішин проти України» встановлено ЄСПЛ з огляду на те, що взяття заявника під варту 17 березня 2004 року та подальше тримання під вартою до 18 травня 2004 року здійснювалось на основі рішень, які не містили належного обґрунтування для застосування таких заходів. Підставою для обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою була неявка підозрюваного за викликом слідчого. У ході розгляду відповідних клопотань про продовження строку тримання під вартою гр. Клішина 19 та 28 квітня 2004 року Конотопським районним судом Сумської області рішення щодо тримання заявника під вартою містили просте посилення на те, що існували, відповідно, ризик ухилення заявника від слідства або перешкоджання слідству та підозра у вчиненні ним тяжкого злочину за відсутності зізнання, та не містили ані аналізу зазначених підстав, ані посилення на його неявку.

Порушення вимог п. 1 ст. 5 Конвенції, зокрема, у справі «Ошурко проти України» встановлено у зв'язку з триманням гр. Ошурко під вартою в період з 15 квітня 2005 року до 29 квітня 2005 року, оскільки внаслідок адміністративних формальностей заявника було звільнено з під варті з затримкою, що суперечить вимогам практики ЄСПЛ, оскільки 15 квітня 2005 року Апеляційний суд Дніпропетровської області постановив рішення про звільнення гр. Ошурко від подальшого відбування покарання за станом здоров'я, проте фактично його було звільнено 29 квітня 2005 року, в день, коли виправна колонія отримала рішення Апеляційного суду Дніпропетровської області.

Порушення вимог п. 1 ст. 5 Конвенції, зокрема, у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» встановлено щодо відповідних періодів тримання заявника під вартою в зв'язку з тим, що: заявника тримали під вартою фактично як підозрюваного з метою відібрання у нього свідчень щодо вчинення злочину, використовуючи для цього адміністративне затримання і тим самим позбавляючи заявника відповідних прав; заявника тримали під вартою за відсутності будь-якого рішення суду; тримання заявника під вартою здійснювалось всупереч вимогам національного законодавства; рішення суду про тримання заявника під вартою не мали належного обґрунтування та визначеного строку застосування такого запобіжного заходу.

Порушення вимог п. 1 ст. 5 Конвенції у справі «Харченко проти України» констатовано, по-перше, оскільки строк тримання заявника під вартою було продовжено прокурором, тоді як він не може вважатися незалежною посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу; по-друге, оскільки у період, коли заявник ознайомлювався з матеріалами справи, та в період з дати направлення справи до суду і до вирішення судом питання щодо запобіжного заходу,

заявник тримався під вартою без відповідного рішення суду; по-третє, оскільки суд, продовжуючи строк тримання заявника під вартою, не надав належного обґрунтування та не вказав визначеного строку такого тримання (Деснянський районний суд м. Києва та Голосіївський районний суд м. Києва).

Порушення вимог п. 1 ст. 5 Конвенції у справі «Мокалал проти України» встановлено у зв'язку з тим, що з 03 квітня 2010 року до 29 червня 2010 року заявник тримався під вартою на підставі рішення суду, яке не мало належних законодавчих підстав (Київський районний суд м. Одеси), та з 12 до 14 липня 2010 року в зв'язку з тим, що дводенна затримка у звільненні заявника з-під варті не відповідала вимогам практики ЄСПЛ, відповідно до яких лише декілька годин такої затримки можуть бути виправдані адміністративними формальностями.

Порушення вимог пп. «с» п. 1 ст. 5 Конвенції у справі «Мустафасев проти України» полягало у тому, що тримання гр. Мустафасева під вартою було незаконним, оскільки протягом певного періоду він тримався під вартою без будь-якого рішення суду та оскільки рішення суду щодо залишення його під вартою не містило підстав і визначених строків такого тримання (Феодосійський міський суд Автономної Республіки Крим).

Порушення вимог п. 1 ст. 5 Конвенції у справі «Олейнікова проти України» полягало у продовженні застосування до гр. Олейнікової запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою з 20 грудня 2007 року до 20 серпня 2008 року, що здійснювалось на підставі постанови Апеляційного суду Автономної Республіки Крим від 20 грудня 2007 року, яке не містило підстав і визначених строків такого тримання.

Порушення вимог пп. «с» п. 1 ст. 5 Конвенції у справі «Паскал проти України» встановлено з огляду на те, що протягом певних періодів заявник тримався під вартою або без будь-якого рішення суду, або на підставі рішення, яке не містило належного обґрунтування для такого тримання.

Порушення вимог пп. «с» п. 1 ст. 5 Конвенції у справі «Кравченко проти України» встановлено, оскільки тримання гр. Кравченко під вартою було незаконним, оскільки протягом певного періоду він тримався під вартою без будь-якого рішення суду та оскільки рішення суду (Шевченківський районний суд м. Запоріжжя) щодо продовження тримання заявника під вартою не містили підстав і визначених строків такого тримання.

Порушення вимог п. 1 ст. 5 Конвенції у справі «Савін проти України» було визнано з огляду на те, що адміністративне затримання заявника використовувалось з метою підтвердження підозри щодо його причетності до вчинення злочину, і, відповідно, заявнику не було забезпечено його процесуальні права як підозрюваного. Крім того, зважаючи на те, що у подальшому протокол адміністративного затримання заявника був визнаний таким, що містить завідомо неправдиві відомості, заявник фактично був затриманий без відповідної підстави, що також є порушенням зазначеного положення Конвенції (Орджонікідзевський районний суд м. Харкова).

Порушення вимог п. 1 ст. 5 Конвенції у справі «Смолик проти України» визнано у зв'язку з тим, що тримання заявника під вартою на початковому етапі провадження було незаконним, оскільки, по-перше, до 13 травня 2004 року заявнику не було роз'яснено його процесуальні права; по-друге, в період з 17.00 год. 12 травня 2004 року до 17.10 год. 13 травня 2004 року тримання заявника під вартою не було документально фіксоване, що призвело до його тримання під вартою без судового рішення більше ніж встановлені національним законодавством 72 год.

Порушення вимог пп. «с» п. 1 ст. 5 Конвенції у справі «Третяков проти України» констатовано з огляду на те, що рішення суду (Дзержинський районний суд м. Харкова), якими продовжувалось застосування до заявника запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, не містили належного обґрунтування та визначених строків; при цьому ці рішення містили посилання на первісні підстави для обрання запобіжного заходу у вигляді тримання заявника під вартою; можливість застосування до заявника будь-яких альтернативних запобіжних заходів замість тримання під вартою не розглядалась.

Порушення вимог пп. «с» п. 1 ст. 5 Конвенції у справі «Корнейкова проти України» констатовано з огляду на те, що у протоколі затримання заявниці не було наведено чітких підстав для такого затримання, а зазначені у ньому посилання були стандартними та не були проаналізовані з урахуванням обставин конкретної справи заявниці.

Порушення вимог п. 1 ст. 5 Конвенції констатувалися ЄСПЛ, як правило, у зв'язку з:

– відсутністю визначеного строку, на який судом обирався запобіжний захід у вигляді тримання під вартою під час судового слідства (починаючи з попереднього розгляду справи) або продовжувалось його застосування;

– відсутністю обов'язкового судового контролю за триманням особи під вартою під час ознайомлення особи з матеріалами справи та з моменту направлення справи до суду (коли досудове слідство вже закінчено) і до проведення попереднього розгляду справи (під час якого вирішувалося питання зміни або обрання запобіжного заходу). Відповідно після передання справи до суду і до проведення попереднього розгляду справи тримання особи під вартою здійснювалося за відсутності відповідного обґрунтованого рішення суду;

– тримання заявника під вартою за відсутності відповідного рішення суду всупереч вимогам законодавства;

– відсутністю документального засвідчення (протоколу арешту) при затриманні особи правоохоронними органами протягом декількох днів.

3.Право на приватність та практика ЄСПЛ

Право на приватне життя означає надану людині та гарантовану державою можливість контролювати інформацію про самого себе, не припускати розголошення відомостей інтимного характеру. Із права на приватне життя випливає недопустимість спостереження за людиною, прослуховування та запису особистих розмов, що ведуться дома або в громадських місцях, в тому числі телефонних розмов, за виключенням випадків передбачених законом.

За своїм змістом Ст. 8 має 4 елементи або сфери: приватне життя, сімейне життя, житло, кореспонденція. Європейський суд з прав людини враховує тісне переплетення приватного життя і професійної діяльності, що створює передумови для набуття юридичними особами (за виключенням державних) права на оскарження дій держави у випадках втручання в користування приміщеннями, кореспонденцією, тощо. (наприклад, рішення у справі Німітц проти Німеччини, 1992); Товариство Колас Іст проти Франції (2002) та інші).

В ч.2 ст.8 Конвенції зазначено наступне: Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

Виходячи зі змісту Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини, відсутність у законодавстві зобов'язань держави щодо повідомлення особи про застосування щодо неї таємного спостереження (перевірка кореспонденції, тощо) після завершення відповідних заходів має оцінюватись як порушення Конвенції. Такий підхід застосовується Судом, оскільки наявність такого обов'язку у держави розглядається як передумова можливості захисту порушених прав. У справі "Волохи проти України" рішення від 2 листопада 2006 року заявники скаржились на відсутність національних засобів захисту, які б могли забезпечити відшкодування шкоди за незаконне втручання у їх право на повагу до кореспонденції. Суд зробив висновок, що чинне на той час законодавство України не забезпечує особу, щодо якої вживаються заходи спостереження, належними гарантіями захисту, оскільки законодавство не передбачає обов'язку повідомляти особу про заходи спостереження, які було застосовано відносно неї. Крім того, у рішенні по справі *Klass and Others v. Germany* Європейським судом з прав людини було встановлено, що уповноважений державний орган був зобов'язаний проінформувати особу, стосовно якої вживались відповідні заходи, зразу після припинення таких заходів. Крім того, відповідне повідомлення могло не містити інформації щодо цілей застосованого обмеження, а така особа мала декілька доступних засобів захисту.

Право на недоторканність житла та іншого володіння особи (ст. 30 Конституції України). За правилом, *my House is my Castle*, проникнення у житло особи є неправомірним, всяка особа зобов'язана ухилятися від незаконного проникнення у чуже володіння. Конституція встановлює критерії правомірності обмеження недоторканності житла та іншого володіння особи:

- проникнення на основі вмотивованого рішення суду;
- проникнення з метою проведення огляду або обшуку; проникнення на основі закону;
- наявність невідкладних випадків;
- необхідність безпосереднього переслідування осіб, які підозрюються у вчиненні злочину.

Неприпустимість свавільного втручання у житло та інше володіння особи. Втручання у здійснення цього права має ґрунтуватися на суспільній необхідності у демократичному суспільстві. Як правило, втручання можливе у формі обшуку приватних приміщень з метою виявлення інформації, предметів і певних осіб. Суспільною необхідністю у даному випадку є

невідкладне попередження, розслідування та розкриття певного злочину. Конституція передбачає, що у даному випадку процесуальними діями є огляд та обшук.

Європейський суд з прав людини дає автономне тлумачення терміну "житло", з віднесенням до нього видів помешкань, що в національному законодавстві часто не визнаються житлом (циганське шатро, офіси окремих категорій працівників, тощо). Такі визначення наводяться в рішеннях у справах : Німітц проти Німеччини (1992); Товариство Колас Іст та інші проти Франції (2002); Пантелеєнко проти України (2006) та інші.

Необхідною умовою для проведення обшуку є: судові рішення, на підставі якого компетентні органи можуть здійснювати проникнення в житло та інше володіння особи. Таке проникнення можливе лише з метою проведення огляду та обшуку. Конституційна вимога вмотивованості такого рішення є: гарантією належної правової процедури, оскільки суд зобов'язаний перевірити всі законні підстави для проведення цих процесуальних дій зважаючи на цілі ст. 30 Конституції.

Втручання у невідкладних випадках. Легитимним є також втручання, пов'язане із забезпеченням захисту суспільних інтересів. У невідкладних випадках існує необхідність негайного проникнення, оскільки від нього залежить ефективність відвернення загрози життю, здоров'ю та майну інших осіб або негайне затримання осіб, які підозрюються у вчиненні злочину. У такому разі особа, у житло чи інше володіння якої мало місце проникнення, може оскаржити такі дії державних органів у судовому порядку.

Державні органи можуть здійснювати проникнення у житло з метою проведення санітарно-епідеміологічної перевірки, перевірки техніки пожежної безпеки, звірення показників лічильників тощо. Якщо особа не дозволяє проникнути, то до неї можна застосувати заходи адміністративного впливу (відключення постачання газу, води тощо).

Право на таємницю листування, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31 Конституції України). Приватні засоби зв'язку та обміну інформацією є важливою складовою особистого життя людини. Згідно з Конституцією виділяються два режими такого обміну: шляхом листування та за допомогою технічних засобів - телефонні розмови, телеграфна та інша кореспонденція, електронна пошта, інші електронні засоби зв'язку. Функціональним призначенням режиму обміну інформацією між приватними особами є забезпечення їх конфіденційного, приватного характеру, щоб такого роду інформація не стала надбанням невизначеного кола осіб, а також зловживань з боку органів публічної влади.

Зміст конституційного захисту. Під конституційний захист підпадають конфіденційність режиму обміну інформацією, яка може передаватися як усно, так і письмово чи за допомогою технічних засобів. Сюди також необхідно віднести системи знаків іншого роду, які мають інформаційну значущість для особи. Це - передача інформації через електронний зв'язок (Інтернет), поштою, телефоном, телефаксом, телеграфом та іншими подібними способами. Вимоги конституційного захисту поширюються також на операторів, провайдерів, які зобов'язані забезпечити режим конфіденційності шляхом вжиття технічних та організаційних заходів для захисту телекомунікаційних мереж, засобів телекомунікацій, інформації з обмеженим доступом тощо (ст. 9 Закону про зв'язок).

Під конституційний захист не підпадає інформація, яка передається на Інтернет-форум або отримала широкий розголос через засоби масової інформації за волею однієї із заінтересованих осіб.

Винятки із сфери конституційного захисту можуть, стосуватися інтересів кримінальної юстиції. Вони встановлюються законом з метою запобігти злочину чи з'ясувати істину при розслідуванні кримінальної справи. Втручання є обґрунтованим лише у тому випадку, коли вичерпано всі інші засоби одержання інформації. Із конституційного положення випливає, що закон не може встановлювати довільний режим таких обмежень конфіденційності. Можливе отримання на основі закону лише інформації, яка безпосередньо стосується розслідування кримінальної справи і має істотне значення для з'ясування істини. Конституція вимагає, щоб при цьому була додержана судова процедура впровадження таких законних обмежень, на яку автоматично поширюється вимога вмотивованості судового рішення відповідно до критеріїв, встановлених ст. 30 Конституції.

Право на недоторканність особистого і сімейного життя особи (ст. 32 Конституції України). Конституційна гарантія поширюється на можливість вільного вибору особою особистого життя, формування кола спілкування та соціальних зв'язків, визначення роду професійних занять. Конституційний захист надається сімейному життю, оскільки сім'я є найважливішим середовищем і необхідною умовою нормальної життєдіяльності людини.

Право на захист від втручання в особисте життя можна розуміти як недоторканність середовища життя людини, захист його від свавільного втручання державних органів і будь-яких сторонніх осіб, у тому числі і членів сім'ї, в його спосіб життя взагалі. Згідно зі ст. 301 ЦК України поняття «особисте життя» охоплює поведінку фізичних осіб поза межами виконання різноманітних суспільних обов'язків, тобто життєдіяльність людини у сфері сімейних, побутових, особистих, інтимних та інших стосунків. З цього приводу ЕСПЛ у справі «Niemietz vs. Germany» зазначив таке:

«29. Суд не вважає, що можливо чи необхідно дати вичерпне визначення поняття «особисте життя». Було б занадто суворим обмеженням його інтимною сферою, де кожен може жити своїм власним особистим життям як він бажає, і тим самим цілком виключити зовнішній світ з неї. Повага особистого життя має також включати до деякої міри право встановлювати і розвивати відносини з іншими людьми.

Більше того, видається, немає принципових підстав, щоб поняття «особисте життя» виключало професійну діяльність і діяльність ділового характеру; саме у своїй роботі більшість людей має велику можливість розвивати відносини із зовнішнім світом.»

У справі «Х проти Нідерландів» (1986) ЄСПЛ визначив особисте життя як «поняття, що охоплює фізичну і моральну недоторканність особи, включаючи її статеве життя». Було встановлено, що дане визначення поширюється на питання сексу, сексуальності та сексуальної орієнтації, а також особистого життя у сфері професійної діяльності. Крім того, дане визначення застосовується в роботі правоохоронних органів і служб безпеки (встановлення спостереження і прослуховування телефонів), а також в аспекті застосування тілесних покарань, насильницьких фізичних дій, медичного обслуговування й екологічних питань.

Стаття 301 ЦК України передбачає такі елементи права на особисте життя: а) можливість фізичної особи бути носієм даного особистого блага; б) право визначати своє особисте життя; в) повноваження на ознайомлення з обставинами особистого життя.

Це означає, що особа самостійно визначає коло осіб, які можуть володіти інформацією про її особисте життя. Фізична особа може дати дозвіл на поширення цієї інформації іншим особам у визначених нею межах. Однак у випадках, коли це прямо передбачено в законі, в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини, таке особисте немайнове право може бути обмежено; г) право зберігати у таємниці обставини свого особистого життя. Це означає, що фізична особа має можливість не розголошувати обставини свого особистого життя, а також вимагати такого нерозголошення від інших осіб, які володіють такою інформацією; д) вимагати захисту права на особисте життя.

Законодавство України дає також визначення поняття «сім'я», яким охоплюються особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки (ст. 3 Сімейного кодексу України). Відповідно до ч. 3 ст. 16 ЗДПЛ сім'я є природним та основним осередком суспільства і має право на захист з боку суспільства та держави. Стаття 291 ЦК України гарантує фізичній особі право на сім'ю, що включає такі елементи: а) право на створення сім'ї, б) право на вибір осіб для утворення сім'ї, право батьків обирати народжувати їм дітей чи всиновлювати і яку кількість, а також інші повноваження; в) право на перебування в сім'ї; право на повагу до сімейного життя; право на підтримання зв'язків із членами своєї сім'ї.

КСУ зазначив (Рішення КСУ у справі щодо офіційного тлумачення терміна «член сім'ї» NQ 5-рп/99 від 3 червня 1999 року), що розуміння поняття «член сім'ї» слід диференціювати залежно від галузі законодавства. Зокрема, КСУ під членом сім'ї військовослужбовця, працівника поліції розуміє осіб, які відповідають таким критеріям: а) кровні (родинні) зв'язки або шлюбні відносини; постійне проживання з цими особами; ведення з ними спільного господарства.

Тому до категорії членів сім'ї належать: дружина (чоловік); батьки, діти незалежно від того, чи є ці діти будь-кого з подружжя, спільні чи усиновлені, народжені у шлюбі або позашлюбно; близькі родичі та інші родичі, які не перебувають у безпосередніх родинних зв'язках; утриманці.

ЄСПЛ під поняттям «сімейного життя» розуміє кровні зв'язки між близькими родичами, наприклад між дідусям і онуками («Маркс проти Бельгії» (1979-80)). Воно також поширюється на осіб, які спільно проживають за наявності між ними близьких взаємин і фінансової залежності (справа «Х проти Швейцарії»), а також на цивільні шлюби (А, Б, і В проти Великої Британії).

У справі «Кроон проти Нідерландів» ЄСПЛ зазначив: «У будь-якому разі Суд враховує, що поняття «сімейне життя», як воно визначено у ст. 8, поширюється не тільки на шлюбні взаємини, а може охоплювати інші фактичні «сімейні узи», коли партнери проживають разом поза шлюбом. Як правило, спільне проживання є обов'язковою умовою для таких взаємин, інші особливі

обставини можуть також слугувати показником того, що відносини мають досить постійний характер для створення фактичних «сімейних уз».

Втручання можливе тільки на підставі Конституції і має відповідати критеріям легітимності, пропорційності, забезпечення суспільних інтересів, передбачених статтями 23, 29-32, 34, 35, 37, 41, 43, 44, 50-52, 54, 55 Основного Закону України (національної безпеки, територіальної цілісності, авторитету і неупередженості правосуддя, прав і свобод інших людей, здоров'я і моральності населення). Легітимність втручання означає, що воно здійснюється на основі закону і на підставі вмотивованого рішення суду. У випадку невідкладної необхідності, у разі переслідування осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, допускається негайне втручання в особисте і сімейне життя, правомірність якого має бути перевірена судом у розумні строки.

Захист конфіденційної інформації про особу. Особа має право на збереження в таємниці будь-якої конфіденційної інформації, що стосується її особистого і сімейного життя. До такої інформації належать лікарська таємниця, таємниця усиновлення, таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, адвокатська таємниця, таємниця вчинюваних нотаріальних дій, банківська таємниця, державна таємниця. Така інформація може збиратися, зберігатися, використовуватися та поширюватися лише на основі закону в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Право на інформацію. Доступ до інформації про персональні дані особи гарантується ч. 3 ст. 32 Конституції України і поширюється на інформацію, яка не підпадає під охорону, визначену законом як державна чи як інформація з обмеженим доступом. Особа має право звертатися із запитом щодо ознайомлення з відомостями про себе, якими володіють компетентні органи влади, та надання офіційного документа, який стосується її особисто. Згідно з правом на інформацію особа може робити запити на одержання інформації, яка міститься у досє спецслужб. Особа вправі вимагати внесення змін або виправлень до інформації, якщо вона, на її думку, є не точною або помилковою.

КСУ (Рішення КСУ у справі К. Г. Устименка N 5-зп від 30 жовтня 1997 року) пов'язує право особи на інформацію з правом знайомитися з відомостями про себе в органах публічної влади, установах і організаціях публічного права, якщо ці відомості не є державною або іншою захищеною законом таємницею. Зокрема, медична інформація з обмеженим доступом (свідчення про стан здоров'я людини, історія її хвороби, мета запропонованих досліджень і лікувальних заходів, прогноз можливого розвитку захворювання) може бути видана лікарем на вимогу пацієнта, членів його сім'ї або законних представників повністю і в доступній формі. Разом з тим, лікар може обмежити надання пацієнтові такої інформації у повному обсязі, якщо повна інформація може зашкодити пацієнтові; таку інформацію лікар може надати членам сім'ї або законним представникам пацієнта.

ЕСПЛ визнає (справа «Клас проти Німеччини»), що може мати місце легітимне втручання у приватне життя у формі стеження за особою, що може бути виправданим з мотивів суспільної необхідності зважаючи на «технічні досягнення засобів шпівонажу і, відповідно, засобів спостереження» і «розвиток тероризму в Європі за останні роки». Тому можливо, що «діяльність або небезпека, проти якої спрямована низка заходів спостереження, можуть тривати роками, навіть десятиліттями після зупинення цих заходів».

Подальше повідомлення особи про заходи стеження «може у значному ступені поставити під загрозу дострокову мету, яка першопочатково вважалася причиною ведення спостереження».

Право на спростування відомостей. Особа має право на спростування недостовірної інформації про себе і членів сім'ї та право вимагати видалення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням і поширенням такої недостовірної інформації. Зазначене є абсолютним правом особи; відповідно, на суди поширюється конституційна вимога неприпустимості відмови у конституційному захисті. Щодо політиків і державних діячів, то на них поширюється положення про ширшу сферу допустимої критики, і щодо опублікування інформації про них і членів їхньої сім'ї, тому обсяг конституційного захисту є вужчим, ніж у приватних осіб. (Рішення ЕСПЛ у справі «Лінгенс проти Австрії»).